

Planuri de lecții comentate

REFORMA, LUPTA ÎMPOTRIVA DOMINAȚIEI BISERICII CATOLICE ȘI A ABSOLUTISMULUI MONARHIC ȘI ÎMPLETIREA EI CU LUPTA ANTIFEUDALĂ A FORȚELOR PROGRESISTE

(clasa a XI-a, cursul *Probleme fundamentale ale istoriei lumii antice și medievale*)

1. Reforma — definiție¹;
2. Condițiile istorice în care a avut loc Reforma²;
3. Cauzele Reformei³;
4. Principalele aspecte ale Reformei⁴;
5. Urmărilor Reformei⁵.

Concluzie : Reforma a fost o mișcare general potrivnică abuzurilor bisericii catolice, în care masele țărănești s-au ridicat atât împotriva feudalității bisericesti cât și a celei laice. Mișcarea a fost însă folosită de feudalitatea princiară din Germania, pentru consolidarea fărâmițării politice a acestei țări. Încercarea reacțiunii feudalo-catolice, sprijinită de monarhia absolutistă spaniolă, de a zdrobi forțele progresiste din Țările de Jos, a fost înfrântă datorită primei revoluții burgheze din lume, care a avut caracterul unui război de eliberare națională.

Comentariu istoric

1. Reforma — produsă în Europa occidentală în cursul sec. al XVI-lea — reprezintă o mișcare social-politică și ideologică, cu caracter antifeudal și antibisericesc, urmărind o reinnoire a societății timpului. Mișcarea de reformă a combătut puternic ideologia bisericii catolice, care domina orînduirea feudală, prin folosirea unui înveliș religios pentru manifestarea intereselor țărănimii, plebei orașenești, burgheziei precum și a unei părți a nobilimii.

2. Această mișcare a devenit amplă în condițiile unor mari prefaceri în viața economică, socială, politică și culturală, datorită formării economiei de tip capitalist, ascensiunii burgheziei, a tendinței spre monarhia absolutistă și apariției noii culturi a Renașterii.

3. Se pot distinge mai multe categorii de cauze ale apariției Reformei :

a) *Cauzele economico-sociale* — Privilegiile de care se bucura biserica (imunitatea și scutirile fiscale), cât și bogățiile de care dispunea (în special pămînturile adunate prin danii, care în Germania cuprindeau 1/3 din totalitatea solului), au determinat apariția în lumea catolică a unei vaste mișcări de secularizare a bunurilor bisericesti, acțiune în care toate clasele și categoriile sociale își urmăreau propriile interese. La începutul secolului al XVI-lea, secularizarea era mai intens dorită, datorită lipsei tot mai acute de pămînt pe care o simțeau țărani, micșorării feudelor prin moștenire și scumpirii generale a vieții.

b) *Cauzele de ordin moral* — Creșterea abuzurilor bisericii (vînzarea funcțiilor bisericesti, favoritismul și cumulul de venituri, extinderea comerțului cu indulgențe și în general dezvoltarea exagerată a fiscalității papale) mai ales în

Germania, unde a profitat de starea de anarhie politică, precum și imoralitatea pe care o afișa în special curtea papală și înaltul cler de origine feudală, ce duceau o viață de lux și desfătări, au provocat o indignare crescândă față de asemenea practici (anterior criticate de John Wyclif și Jan Hus) și aspirația spre o schimbare, pentru o reformă.

c) *Cauzele ideologice* — Sub influența umanismului, care a dezvoltat spiritul critic și antiobscurantist, a avut loc reexaminarea învățăturii bisericești în căutarea autenticului, a textelor originare. Prin înlăturarea interpretărilor eronate și rigide, a apărut posibilitatea pentru unii umaniști (reformatorii de la Oxford, Johann Reuchlin, Ulrich von Hutten și mai cu seamă Erasmus de Rotterdam) de a alcătui cutezătoare scrieri satirice, care criticau necruțător corupția și ignoranța clerului, recomandând totodată simplificarea cultului religios. Această cerere corespundea revendicărilor orășenilor, indiferent de starea socială (săraci sau bogați), cu privire la organizarea unei biserici ieftine. Prin activitatea lor acești umaniști au slăbit considerabil prestigiul bisericii catolice, pregătind în felul acesta terenul pentru Reformă.

d) *Cauzele politice* — Respingerea de către suverani a amestecului papalității în treburile interne (în Anglia, Scandinavia, Germania) și teama pe care o manifestau cțiva principii germani, la începutul secolului al XVI-lea, față de proiectele imperiale de centralizare (ale împăraților Maximilian I și Carol Quintul), a îndemnat la căutarea oricărui prilej care putea contribui la întărirea autorității prințiare, în dauna dinastiei de Habsburg și a bisericii catolice. Ori, Reforma a fost tocmai acea ocazie așteptată, în întâmpinarea căreia principii au venit, pentru realizarea propriilor intenții.

4. Principalele aspecte ale Reformei :

a) *Luteranismul* — A apărut în Germania, unde datorită faptului că biserica exercita o apăsare mai intensă, a avut loc o lărgire a luptei anticatolice și anti-papale. Cel care a avut inițiativa Reformei a fost Martin Luther (1483—1546), care în oct. 1517 s-a ridicat împotriva vnzării de indulgențe, datorită cărora după spusele clericilor, păcatele se iertau prin mijlocirea bisericii catolice (cele 95 de teze expuse la Wittenberg). Învățătura sa religioasă, pornind de la ideea mntuirii printr-o puternică credință întemeiată pe cunoașterea Bibliei, tradusă în limba maternă, refuza să recunoască hegemonia universală a bisericii catolice, puterea supremă a papei de la Roma și ierarhia bisericească. El s-a pronunțat pentru secularizare, și asocierea credincioșilor într-o biserică germană de sine stătătoare neierarhizată și necostisitoare, cu un cult religios mai simplu, oficiat în limba germană, care excludea adorarea icoanelor. Biserica luterană urma să fie subordonată puterii laice, ceea ce fiind întru totul pe placul puterii prințiare, a primit de la aceasta tot sprijinul necesar reușitei și dăinuirii sale.

b) *Calvinismul* — Învățătura elaborată de Jean Calvin (1509—1564) la Geneva, spre mijlocul sec. al XVI-lea, a constituit o formă radicală a Reformei. Deoarece Calvin considera că fiecare om era „predestinat“ la moartea sa fie mntuirii, fie chinurilor veșnice, el îndemna pe credincioșii săi să caute izbăvirea numai printr-o viață activă și cumpătată. Biserica calvinistă fiind lipsită de ritualuri, era ieftină și permitea manifestarea spiritului de independență al adepților ei, printr-o organizare republicană în comunități locale libere. De aceea, calvinismul, cu toată intoleranța sa, a fost deosebit de atrăgător pentru elementele cele mai active ale burgheziei, în tendința lor spre dominație economică și politică. Însă, deoarece cal-

vinismul promova atitudinea antifeudală și antiabsolutistă, suveranii au văzut în el o primejdie și au adoptat față de reforma sa o atitudine ostilă.

c) *Anglicanismul* — Regele englez Henric al VIII-lea (1509—1546) din motive politice a impus Reforma între anii 1531—1534, când după ce a luat o serie de măsuri pentru restrângerea influenței pe care o exercita papalitatea, a sfârșit prin a se proclama șeful suprem al bisericii din Anglia, căreia i-a secularizat îndată averile.

d) *Reforma populară* — Thomas Münzer (cca. 1490—1525), în cadrul Reformei, a adresat țăranilor și elementelor plebeie de la orașe, care doreau să înlăture asupra și exploatarea, chemarea de a duce o luptă revoluționară, pentru instaurarea prin violență a unei societăți avînd la bază comunitatea bunurilor și deplină egalitate între oameni.

Întrucît, în anul 1529, împotriva unei hotărîri a dietei imperiale care interzicea propagarea luteranismului, o serie de principii și orașe au protestat, termenul de protestant a început în mod obișnuit să fie aplicat tuturor adepților Reformei, indiferent de aspectul ei.

5. Rezultatele Reformei se prezintă astfel pentru cea de a doua jumătate a sec. al XVI-lea :

a) *Consecințe ideologice* — Difuzarea Reformei a distrus unitatea și autoritatea bisericii catolice. Schismele protestante au smuls numeroase popoare obedienței față de Roma. Dacă luteranismul s-a întins cu precădere în nordul Germaniei, Țările Scandinave și pe teritoriile din jurul Mării Baltice, calvinismul a pătruns viguros în Țările de Jos și în Scoția, iar spre răsărit cele două mișcări de reformă s-au infiltrat pînă în Transilvania. În fața acestei primejdii, care cu trecerea timpului amenința să ruineze întregul edificiu al catolicismului, se cereau adoptate măsuri urgente.

Contrareforma a fost acțiunea de stăvilire energetică a răspîndirii Reformei și de recîștigare a terenului pierdut, pe care a organizat-o papalitatea și clerul italian în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cu sprijinul puternic al statului feudal-absolutist spaniol și al dinastiei Habsburg. Această acțiune a forțelor reacționare împotriva progresului a fost promovată de conciliul de la Trento (1545—1563), care a menținut integrală învățătura catolică și a luat măsuri pentru întărirea puterii papale și a disciplinei în rîndurile clerului. Contrareforma pe care a dirijat-o conciliul, s-a folosit de următoarele mijloace eficiente : 1. Ordinul călugăresc al cavalerilor iezuiți („Compania lui Iisus” întemeiată de cavalerul spaniol Ignățiu de Loyola), cu misiuni de propagandă, aprobat de suveranul pontif în 1540 ; 2. Inchiziția reorganizată ca tribunal al Sfîntului Oficiu, în 1542 ; 3) Congregația Indexului, un departament creat în 1543 pentru a întocmi „indicele cărților interzise”. Avînd la dispoziție astfel de instrumente, Contrareforma știind să folosească mai des iscusința decît forța, a recuperat pentru catolicism sudul Germaniei și al Țărilor de Jos. O trăsătură specifică pentru Contrareformă a fost recrudescența misticismului, care a căpătat un caracter militant, deoarece pretutindeni unde a acționat a luat înfățișarea unei adevărate cruciade catolice.

b) *Consecințe economice* — Biserica a pierdut importante venituri, iar prin secularizarea bunurilor bisericesti s-a produs un uriaș transfer de proprietate, în folosul unei apreciable părți a principilor germani, monarhilor, nobililor și chiar a burgheziei. Reforma, în special calvinismul, a creat condiții prielnice formării

și dezvoltării economiei de tip capitalist, prin stimularea activității profesionale, a acumulărilor de capital și acordării creditelor cu dobândă.

c) *Consecințe sociale* — Reforma a trezit speranțe de rapidă împlinire a aspirațiilor sociale, pentru toți aceia care se aflau într-un impas economic sau erau tot mai greu exploatați. Așadar, dacă a avut o răzvrătire a cavalerilor care rivneau să profite de secularizări (1522—1523), cu mult mai însemnate au fost mișcările sociale ale maselor populare, deja influențate de ideile revoluționare ale lui Thomas Münzer: agitația plebei orășenești din Saxonia (la Zwickau, Wittenberg, Allstedt, 1521—1522) și în special războiul țărănesc german (1524—1525).

Războiul țărănesc german — Răscoala, după ce a început în regiunea Pădurii Negre (comitatul Stühlingen) în iunie 1524, a cîștigat repede teren întinzindu-se în primăvara lui 1525 pînă în Saxonia la nord, iar spre răsărit pînă în Carintia. Ea a fost mai intensă în Suabia și Franconia și a atins o vigoare deosebită în Turingia, unde conducerea mișcării a luat-o Thomas Münzer. Dacă în rîndul răsculaților, moderații se mulțumeau numai cu desființarea șerbiei și cu micșorarea obligațiilor, elementele radicale chemau la desființarea clasei feudalilor, a întregii orînduiri feudale. Prin mulțimea participanților organizați militarmente, prin intensitate și scopurile urmărite, răscoala a căpătat ulterior caracterul unui război țărănesc. Dar înfrîngerea răsculaților în mai 1525, determinată în parte de trădarea patriciatului orășenesc, a fost însoțită de o sălbatică represiune, de înăsprirea șerbiei și de menținerea mai îndelungată a relațiilor feudale în Germania.

d) *Consecințe social-politice* — Reforma a avut drept urmare întărirea puterii princiare în Germania, care opunîndu-se din răspuțeri împăratului Carol Quintul, l-a împiedicat pe acesta să întemeieze o monarhie absolutistă și să-și realizeze ambițiile pe continentul european. Pacea de la Augsburg din 1555 (care în privința conștiinței acorda libertate numai principilor, impunîndu-se supușilor să o urmeze pe cea a stăpînilor, deși a stabilit în mod oficial scindarea Germaniei între protestanți și catolici, aceștia au continuat să se înfrunte, recurgînd la ajutorul extern. Această luptă avea să se transforme ulterior într-un conflict european de amploare — războiul de treizeci de ani — datorită unei hotărîte contraofensive catolice, pe care au declanșat-o Habsburgii din Germania cu sprijinul celor din Spania, în vederea unificării statale. În Spania (care a dobîndit hegemonia politică în Europa apuseană după anul 1559, datorită succeselor înregistrate în confruntarea cu Franța), monarhia a urmărit consolidarea absolutismului și a sprijinit reacțiunea feudalo-catolică. Asumîndu-și rolul de campion al Contrareformei în calitatea ei de putere hegemonică, Spania a obținut succese minore (anexarea temporară a Portugaliei), dar s-a ales cu înfrîngeri majore din partea forțelor progresiste ale vremii (în Țările de Jos).

Prima revoluție burgheză din istorie — Economia capitalistă a Țărilor de Jos (care dispuneau de autonomie politică în cadrul posesiunilor aparținînd regalității spaniole) a făcut în sec. al XVI-lea considerabile progrese în partea lor nordică (în domeniul manufacturilor, al comerțului maritim și al fermelor agricole), unde a pătruns cu precădere calvinismul. Deoarece politica absolutist-catolică rigidă a Spaniei necesita cheltuieli imense, regele Filip al II-lea (1556—1598) a desfășurat în aceste teritorii bogate o fiscalitate crescîndă, care amenința să provoace un dezastru economic. Această apăsare fiscală a cauzat o stare de nemulțumire generală, care a fost amplificată de încercarea de a limita vechile libertăți locale (fapt în care populația vedea o tentativă de introducere a absolutismului) și

prin valul de teroare generat de aplicarea necruțătoare a Contrareformeii. În asemenea împrejurări, masele populare au pornit în anul 1566 o puternică mișcare revoluționară, care pe parcurs s-a generalizat și s-a intensificat, ca răspuns la represiunea violentă a ocupanților spanioli. *Mișcarea s-a transformat, datorită rolului conducător pe care și l-a asumat burghezia, într-o revoluție burgheză timpurie, cu caracter antifeudal și de eliberare de sub jugul străin.* Extinderea luptelor în provinciile sudice ale Țărilor de Jos și jefuirea Anversului de către spanioli, a determinat unirea acestor teritorii cu provinciile din nord prin acordul de la Gand (1576), pentru a obține retragerea trupelor invadatoare. Dar în sud, nobilimea și patriciatul orășenesc, alături de clerul catolic, fiind speriați de avântul acțiunilor revoluționare întreprinse de masele populare, care au reușit să preia conducerea unor orașe, au trădat revoluția în anul 1579, prin recunoașterea stăpînirii spaniole. În același an, cele șapte provincii din nord fiind hotărîte să continue lupta de eliberare, s-au grupat în Uniunea de la Utrecht, iar în anul 1581, nemairecunoscîndu-l pe regele spaniol, au alcătuit o republică independentă, care purta numele de Provinciile Unite (cunoscută mai tîrziu sub numele de Olanda). Noul stat a reușit să obțină din partea Spaniei în 1609 o primă recunoaștere, prin armistițiul încheiat pentru 12 ani, recunoașterea definitivă a independenței sale avînd loc abia în 1643, o dată cu păcile westfalice, după încheierea războiului de 30 de ani. În felul acesta, în timpul revoluției, burghezia cu sprijinul maselor populare a înfrînt feudalismul, luînd puterea împreună cu nobilimea, în prima republică burgheză din lume, ceea ce i-a permis să impună exploatarea capitalistă și să creeze condiții prielnice dezvoltării forțelor de producție capitaliste, cu toate că s-au menținut încă numeroase rămășițe feudale.

e) *Consecințe asupra culturii* — Reforma a grăbit introducerea limbilor materne în cultura scrisă, influențînd dezvoltarea învățămîntului. În Olanda, primul stat burghez, a existat un mare interes pentru activitatea științifică, mai ales în optică, matematică și domeniul juridic. Față de mediocritatea creației artistice din lumea germană, tot în Olanda, pentru a satisface preferințele burgheziei s-a dezvoltat o artă civilă de un excepțional realism, în cuprinsul căreia locul cel mai reprezentativ îl ocupa pictura (portretele individuale sau în grup, scene din viața casnică, peisajele). Sub înfrurirea Contrareformeii, care a revenit la gîndirea scolastică, a fost încurajată Antirenașterea, ceea ce a dus la decadența umanismului și a artelor plastice. A fost promovată o artă „triumfalistă”, de efect, teatrală pusă în slujba învățaturii religioase, care din convenționalism multiplica aceleași motive, folosind stilul baroc (caracterizat prin asimetrie, abundența ornamentelor și prin monumental), pentru a stîrni emoții de natură mistică.

Comentariu metodic

Potrivit programei școlare, tema privitoare la Reformă și luptele cu caracter social și politic care i-au urmat, trebuie parcursă într-o singură oră. Ea are o importanță bine stabilită, prin strînsa ei contingență cu Renașterea, împreună cu care face parte dintr-o temă mai largă, cu privire la mișcările ideologice și social-politice împotriva dominației feudalo-bisericești, ce au avut loc în etapa destrămării feudalismului.

Densitatea temei necesitînd organizarea ei logică, claritate și o anumită fluentă în prezentarea ei, impune folosirea metodei expunerii timp de cca. 40 de

minute, pe baza explicației care poate fi însoțită de unele elemente demonstrative (eventual unul sau două texte de la sfârșitul manualului de clasa a XI-a).

Pentru că profesorul trebuie să dedice mult timp explicației, poate lua în considerare o schemă la tablă cât mai sintetică, cuprinzând în liniile cele mai generale problematica lecției. În continuare, ținându-se seama de cauzele Reformei, se face o prezentare a celor mai semnificative curente ale ei și efectele pe care le-a avut, dând atenție unor noțiuni cu totul noi sau care obligă la o reînprospătare a memoriei elevilor ca, de exemplu: Reformă, Contrareformă, ideologie, imunitate, indulgență, secularizare, protestant, iezuit, index, războiul țărănesc, baroc. Dintre toți acești termeni, o mențiune specială merită cuvântul ideologie, pe care este mai firesc să-l explicăm, prin sfera sa de cuprindere: toate ideile politice, juridice, morale, religioase, artistice, filozofice etc.

În complexitatea problemelor pe care le ridică tema, se pot distinge câteva idei călăuzitoare, cu valențe educative: a) regresul puterii catolicismului, prin acțiunea convergentă a participanților la Reformă, indiferent de aspirații; b) adeziunea pe care a avut-o în rîndul maselor populare mișcarea de reformă a lui Mûnzer, care conținea cele mai avansate idei ale vremii; c) victoria principiilor împotriva țărănilor a contribuit la menținerea timp îndelungat a feudalismului în Germania; d) forțele progresiste din Țările de Jos au biruit în confruntarea pe care au avut-o cu monarhia feudalo-absolutistă spaniolă, punînd bazele primului stat burghez.

Un prilej de angajare a dialogului cu elevii îl constituie umanismul și influența sa, precum și comentarea textului citit în clasă. În rest, harta ne ajută la stabilirea zonelor de răspîndire a Reformei.

OCTAVIAN CRISTESCU

BIBLIOGRAFIE

- Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, ESPLP, București, 1958, p. 31—134.
 A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, Editura științifică, București, 1968, p. 249—282.
 A. Ștekli, *Thomas Mûnzer*, Editura tineretului, București, 1963.
 C. Mureșan, *Focul ocrotit de ape*, Editura științifică, București, 1960.

FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA PROLETARIATULUI (PÎNĂ LA 1871) (clasa a XII-a)

Cursul Probleme fundamentale ale istoriei lumii moderne și contemporane

I. Problematica lecției

A. *Formarea proletariatului* — Corelația cu momentul producerii revoluției industriale cu nivelul de dezvoltare al forțelor de producție, cu formele de organizare a producției, cu deosebiri pe mari zone geografico-politice, pe țări.

a) Noțiunile: proletar — clasa muncitoare¹

b) Sursele de formare²

c) Momentul formării³